

A birtoklás fogalmának kifejezése a finnugor nyelvekben

Az EtSz. a következő értelmezéseket adja az *én* címszónál:

„1. (személynévmás) 'ego, ich'; 2. (birtokosjelző szerepben) 'meus, mein' (vö. *enmagam*); 3. (főnév) 'das Ich' CzF., KELB.² (e jelentésben KAZINCZYTÓL, I. SIMONYI, A jelzők 170, 171 és vö. *énzés* NyŰSz. 251)''.

A megadott jelentések közül a második ('meus, mein') első olvasásra kissé meglepő, mert a magyarban sohasem pusztán személyes névmás a 'meus, mein' megfelelője, hanem vagy csak személyrag, vagy személyes névmás és személyrag kapcsolata. A személyes névmás a személyragos birtok előtt jelzőként csak vagy nyomatékosító, vagy esetleg a hangsúlytól, szövegkörnyezettől függően pleonasztikus elemként szerepel. Bár nem tudjuk, hogy a többi személyes névmás esetében milyen értelmezéseket adott volna az EtSz., kíséreljük meg felkutatni a fenti értelmezés történeti előzményeit. Természetesen nemcsak azokban a forrásokban kereshető a kétes értelmezés előzménye, amelyekre az EtSz. az *én* címszó alatt hivatkozik, hanem számításba jöhet valamennyi magyar—idegen nyelvű, ill. idegen nyelvű—magyar szótár, szótörténeti munka, nyelvjárástanulmány és nyelvtan, melyet az EtSz. a rövidítések jegyzékében felsorol. A források alapos tanulmányozásakor nemcsak az *én*, ill. az *ego, ich* stb. címszó érdemel figyelmet, hanem a személyes névmás mind a három személyben, egyes és többes számban egyaránt, sőt ugyanez mondható a *mein, meus* stb., ill. az *enyém* birtokos névmásról is, mert csak mindezek tanulmányozása után látható rendszerük teljes egészében egy-egy szótár, ill. nyelvtan keretében.

A személyes és birtokos névmások kérdésének beható tanulmányozása lényegesen fontosabb, mint első pillanatban látszik. Ha ui. nem azt keressük, hogy az EtSz.-ba egy többé-kevésbé vitatható értelmezés hogyan, honnan került bele, hanem azt kívánjuk megállapítani, miképpen fejezi ki a magyar és a többi finnugor nyelv a birtoklást 1., 2. vagy 3. személyű birtokos esetében, s a kapott eredményeket összehasonlítjuk az indoeurópai nyelvek hasonló jelentésű szerkezeteivel, akkor egyrészt a finnugor nyelvek kifejezőmódjait hasonlíthatjuk össze egymással, másrészt meg egy talán nem egészen közömbös és lényegtelen kérdésben kapunk betekintést a finnugor és az indoeurópai nyelvek eltérő megoldásaiba.

I.

1. Szótáraink a vizsgált kérdés szempontjából több csoportra oszlanak:
a) Főként régi szójegyzékeink, töredékes, ill. szókincsünknek csak bizonyos

elemeit feldolgozó szótáraink stb. általában nem közölnek személyes és birtokos névmásokat. b) Legtöbb magyar—idegen nyelvű szótárunk határozottan megkülönbözteti a személyes névmást és az önállóan álló birtokosnévmást; hasonló különbséget találunk idegen nyelvű—magyar szótárainkban, sőt ezek többnyire az indoeurópai nyelvek birtokos névmásainak megfelelőiként utalnak a magyar birtokos személyragokra is. c) Némely szótár egy-egy adata a magában álló és rendszerint határozott névelős magyar személyes névmást a birtokos szerkezethez tartozó személyrag említése nélkül birtokos névmással fordítja indoeurópai nyelvre.

a) Az EtSz. forrásai között több olyan szójegyzék, szótár és szótörténeti munka van, amely általában nem tartalmaz névmásokat; ezeket csak a biztonság és a lehető teljesség kedvéért érdemes megnézni.¹ Ilyenek: KönSzój. (XIV. sz.), BesztSzój. (1380—90), SchlägliSzój. (1415), Soprszój. (1430—40); Brassói tör. (1470 tájáról), Szalkai-gl. (1490), MURM. (1533), Gyöngy. tör. XVI. sz. CSÚRY, Helt. szót. (1589), SZIKSZAI (1590), SZD.¹ (1784), MVir. Told. (1803), LESCHKA, El. (1825), MFL. (1868—71), DOBOS (1898), MLSz. (1901), GOMBOCZ. Pótl. (1910), HORGER, MSzav. (1924).

A Gyöngyösi gl.-ben (1512—20) nincs ugyan külön címszóként névmás, de a 416. szám alatt mégis előfordul egy: „nostre provincie: az mi tatomanyokol” [sic!] („olv. tartományonkból” írja MELICH a jegyzetben, ahol még néhány íráshibára utal).

Elvétve akad egy-két személyes vagy birtokos névmás olyan munkában, amelyben nem várnók. Ilyenek: SZD.² (1792), SI. (1808), GYARM. Voc. (1816), Tsz. (1838), NAGY, Hierol. (1845), továbbá OklSz., NyÚSz. Átmenetnek tekinthető a névmásokat nem közlő és közlő szótárak között: PESTHY, Nomencl. (1538) és a LEX. MARS. (XVII. sz. vége v. XVIII. sz. eleje³).

b) Legtöbb idegen nyelvű—magyar és magyar—idegen nyelvű szótárunk CALEPINUS (1585) hagyományát követte, azaz „ego — *En*, tu — *Te*, is — *Az*, ő, ipse — *ő*, nos — *Mi*, vos *Tű* [!]; ill. meus — *Enym*, tuus — *Tied*, suus — *őue*, noster — *Mienk*, vester *Tierek* [!] (Hiba *Tietek* h.)” (MELICH kiadása alapján) két, egymással sehol sem keveredő névmási rendszert ad meg. A CALEPINUS-féle hagyomány képviselőinek tekinthetők: VERANCS. (1595),³ MA. (1604, 1621, 1645, 1708), PP.⁴ (1708, 1762, 1767, 1782, 1801), JAMBR. (1742), WAGNER, Phras. (1750, 1775, 1822⁵), MÁRTON (1799—1800, 1803, 1807,

¹ A továbbiakban a magyar szótárirodalommal és a nyelvtanokkal kapcsolatban mindenütt az EtSz. rövidítés-jegyzékében felsorolt rövidítéseket alkalmazzuk.

² GÖBL L.: MNY. XXVII, 43—6.

³ Nem tekinthető a fenti megállapítással ellentmondónak az a 127. lapon a Miatyánk ötnyelvű szövegközlésében található néhány sor, ahol

Pater	Padre	Vatter	Otcse	2 Attyank
noster	nostro	vnser	nas	1 mi

sorhoz hasonlóan több helyt a folyamatos szövegközlés miatt látszólag a magyar *mi* szó fordítja a latin *noster* szót és indoeurópai megfelelőit, de egyrészt a magyar szövegben látható sorszámozás is utal arra, hogy itt csak lehetőség szerint van pontos, szó szerinti fordítás, másrészt meg a közlés természetéből adódik, hogy nincs a szerzőnek lehetősége a magyar *-nk* személyragot mint a *noster* stb. megfelelőjét bemutatnia.

⁴ *Tuus* címszó alatt a következő példa olvasható: Tuum est: *Te dolgoz, Lássad*; tehát nem *te*, hanem *te . . . d* a tuum fordítása a példában.

⁵ Az 1822-es kiadásban, talán az időközben megjelent MÁRTON szótárak hatására VERSEGHY élesen megkülönbözteti a latin pronomen possessivum kétféle magyar fordítási lehetőségét. Pl.: „Meus, a, um. Coniunctiva in Hungarico formativis exprimuntur,

1810; részben rövidebben 1816, 1818; 1823). A MÁRTON-szótárak az indoeurópai birtokos névmásoknak megfelelő magyar nyelvi kifejező eszközök szótári nyilvántartása szempontjából fontos határpontot jelentenek. Az 1803-ban kiadott szótárban ugyanis a következő megoldással találkozunk:

„*Mein, meine, mein; od. meiner, meine, meines. 1. nm. enyim, v. az én -m, v. -om, -em, -ám, -öm; p. o. mein Haus, az én házam; ...*”. Vö. még *Dein* a.

Hasonlóképpen új utat tör az 1807-es szótár a *Te* címszóval:

„*Te, nm. 1. du, ti, ihr. 2. vor den Hauptwörtern mit Suffixen ist a' te ein Zeichen des Nachdruckes. A' te Atyád st. az atyád dein Vater, u. s. w.*” Vö. *Ti*. a.

Tulajdonképpen 1803-ban, ill. 1807-ben jutott el szótárirodalmunk a ma is leghelyesebbnek tartható fordítási eljárás megtalálásához.⁶ Bár az indoeurópai birtokos névmás kétféle fordítási lehetősége legtöbb szótárunk példaanyagából kiderül, több szótár még a későbbi években sem hívja fel a figyelmet e kétféle megfelelési lehetőségre és az ebben rejlő stiláris, sőt jelentésbeli különbségre. Így a régebbi hagyományt követi a *Lex. Bud.* (1825), *BERNOLÁK* (1825), *KR.* (1831–32), *DANK. LEX.* (1833), *KASSAI*⁷ (1833–36), *CSOPEY* (1883), *MARG.*⁸ (1887–88), *KELB.*¹ (1901–4).

Több magyar—idegen nyelvű szótárunk viszont egyre határozottabban kiemeli, hogy a személyes névmás birtokos személyragozott szó előtt csak nagyobb nyomaték miatt szerepel; ugyanezek a szótárak az idegen nyelvű—magyar részben az indoeurópai birtokos névmás kétféle magyar megfelelőjét is közlik (mármost a birtokos személyragot és az önállóan álló birtokos névmást): *HARTLEBEN*⁹ (1827), *CzF.* (1862–74) („... *én könyvem* azt teszi: *enyém* nem másé ...” *Enyém* a.), *BALL. Telj. szót.* (1873), *FINÁLY* (1884) (tkp. csak a *suus* címszóban); s végül a legkövetkezetesebben *YOLLAND* (1924).

Külön említendő a *NySz.*, amely a személyes névmások alanyi, birtokos személyragos szavak előtti, birtokos személyragos névutók előtti stb. használatát szemléletes, következetes csoportosításban mutatja be nyelvtörténeti anyagon, s külön közli az önállóan használt magyar birtokos névmások példaanyagát.

A *MTsz.* külön címszóban közli a személyes és a birtokos névmásokat. Sajnos, csak eléggé szerény, sőt mondhatnók szűkös példaanyagon mutatja be használatukat. Mindössze egy különösebb figyelmet érdemlő adata van, az *Enyém* címszó, mert ez a közölt példák tanúsága szerint a palócságban, Heves, Győr, Nógrád és Hunyad megyében első személyű birtokos személyragú szó előtt is áll (vö. *BALL. Telj. szót. Enyém* címszavával).

c) A többi felsorolásra kerülő szótár is lényegileg az előző, b) alatti csoportba tartoznék, de van bennük többnyira egy kifogásolható adat, amelyik 1836 óta — úgy látszik — szótárról szótárra vándorol. *FOGARASI* 1836, 1860 és 1865-ben is a következő megoldást adta a *te* címszóra: „*Te, du; a' te, dein*”.

ut meus liber: *könyvem*: mein Buch ... Absoluta: az *enyim* ...” Vö. Tuus, suus, stb. E megkülönböztetés éppen attól a *VERSEGHYTŐL* származik, aki — mint az előszó írja — „Grammaticam Hungaricam rationibus philosophico-philologicis suffultam, ... pro libro scholastico adoptatam elucidaverit”.

⁶ Nem lehet véletlen, hogy éppen ezek az első szótáraink, amelyek rövid német (1803), ill. magyar (1807) nyelvtani összefoglalást adnak a szótári rész előtt. A nyelvtaniró mint szótáriró is másképp látott sok kérdésben!

⁷ Csak az *En, Enyém* és *Mi* címszót tartalmazó köteteket tudtam megnézni.

⁸ Csak a horvát—magyar kötetet láttam.

⁹ *SZINNYEYI* szerint ez a szótár *MALOVETZKY JÁNOS* műve (1. Magyar Írók VIII. 472).

Ez az egy, a birtokos személyragot figyelmen kívül hagyó adat több szótárunkba belekerült anélkül, hogy ezek a szótárak a többi személyes névmás fordításában az előző pontban felsorolt megoldási típustól eltérnének. Ilyen szótárak: Tzs. (1838); BLOCH (1844, 1848, az 1852-esből hiányzik a névmás; BALL. 1864, 1867, 1875, 1890); JANCs. (1848); FARKAS (1857). A megfelelő idegen nyelvű—magyar szótárakban nincs meg ugyanez a tévedés: FOG. (1865, 1870), Tzs. (1835); BLOCH (1843, 1847, az 1852-es részben névmás nélküli, 1862, 1881); JANCs. (1848); FARKAS (1854).

Később nemcsak a sg. 2. személyében és nemcsak magyar címszavas szótárakban fordul elő téves fordítás; MITRÁK Orosz—magyar szótára (1881) szerint: „*saus* nm. a tietek, tietek; *a ti*; -tok, -tek; öné, az úré”.

Más személyben bukkan fel a kifogásolt értelmezés: SIMB.-ban (1899—1902) „*Ö* . . . 2. birt. névm. az ~ sein, ihr”; KELTH.-ban (1942) „*én* . . . 2. (*az*) ~ . . . : mein, meine, mein; *az* ~ *hazám* mein Vaterland”.

SAUVAGEOT-nál (1932) nyilvánvalóan csak tévedésből maradt az *én* címszóban: 3. alatt „(pron poss)” jelölés, mert a többi személyben már nemcsak a példa helyes, hanem pl. „*te* . . . II. (pron. poss) (en combinaison avec la suffixation possessive)” olvasható (vö. *ő*, *mi*). Több helyt vitatható BAL. (1940) magyarázata pl.: *mi*, *ti* alatt „. . . 2. A birtokos névmást helyettesíti főnév mellett” (vö. *ő*).

Következétesen az *én* . . . , *a te* . . . stb. fordítást is ad a szlovák birtokos névmás magyar megfelelőjéül HVOZDIK I (1933—37), továbbá a II. kötetben a magyar személynévmást 2. sz. alatt birt. nm.-nak jelöli az *ő* és a *ti* címszóban. Hasonlóan jár el valamennyi magyar személyes névmásnál ECKH. (1935) is.

Itt kell megemlítenünk tájszótárainkat is: SzamSz.-ban két értelmezés vitatható (1935—36) „*én* sz. névm. 'ich'. a) birtokos jelző szerepben: 'mein'. . . továbbá „*mi* a) birtokosjelzős használatban: 'unser'”. CsángóSz.-ban (1936) „*ő* (*őt*) *ő*, er sie, es; sein, ihr”.

Megnéztem egy-két, az EtSz. rövidítési jegyzékében nem szereplő, de századunk első felében közkezen forgó kéziszótárt a vizsgált kérdés szempontjából. Úgy látszik, ezekben a b.) alatti típus uralkodik (vö. BALLAGI magyar—német 1893, német—magyar 1894; HALÁSZ magyar—német 1933, UJVÁRY—VELLEDITS francia—magyar, magyar—francia 1934; BÍRÓ—WILLER—FEST,⁷ angol—magyar, magyar—angol 1939, ORSZÁGH^{1, 2} angol—magyar é. n. [1948, 1949]).

Az utolsó öt évben kiadott szótárak viszont inkább a c) alatt felsoroltak közé tartoznak. A magyar személyes névmást a birtokon kitett **b i r t o k o s s z e m é l y r a g e m l í t é s e** nélkül indoeurópai birtokos névmások megfelelőiként közlik a következő címszavak: *мой*, *eró*, *eé*, *их* (HADR.—GÁLDI, 1951), *mi*, *ő* (HADR.—GÁLDI 1952); *мой*, *твой*, *eró* (HAÁSZ ÁRPÁDNÉ 1952); *mein*, *dein*, *ihr* (HALÁSZ 1952); *mio* (HERCZEG 1952); *mi*, *ti*, *ő* (HADR.—GÁLDI kézisz. 1953); *ta*, *sa* (ECKHARDT 1953); *te*, *ő*, *mi*, *ti* (ORSZÁGH 1953); *sa*, *leur* (ECKHARDT kissz. 1955, kézisz. 1955); *én*, *te*, *ő*, *mi*, *ti* (ECKHARDT kissz. 1955); *mi*, *ő* (ORSZÁGH kézisz. 1955); „*its* . . . annak a . . .” (ORSZÁGH kissz. 1955.). Legújabb kis- és kéziszótáraink között viszont ismét van b) típusú (HALÁSZ kézisz. m.—n., n.—m. 1953; kisszótár m.—n., n.—m. 1955; ORSZÁGH m.—a. kissz. 1955).

A szótáriróadalom tanulmányozásából kérdésünkkel kapcsolatban összefoglalásként a következők állapíthatók meg:

1. Az idegen nyelvű személyes névmás magyar fordítása helyesen és következetesen mindig minden szótárban csakis magyar személyes névmás.

2. Az önállóan álló magyar birtokos névmás fordítása következetesen és helyesen mindig birtokos névmás bármelyik idegen nyelven.

3. Az idegen birtokos névmás fordítása — nagyon ritkán — magyar személyes névmás névelővel birtokos személyrag nélkül (1881 óta fordul elő).

4. A magyar személyes névmást névelővel, de birtokos személyrag nélkül indoeurópai nyelvre birtokos névmással is fordítják (1836 óta elvéve egy-egy alakot, újabban csaknem az egész rendszert is).

5. A magyar birtokos személyrag 1803 óta rendszeresen megjelenik szótárainkban az indoeurópai birtokos névmás megfelelőjeként.¹⁰

2. A népnyelvvél foglalkozó négy legfontosabb, az EtSz.-nál korábban megjelent szótárunkat (Tsz., MTsz., SzamSz., Csángó Sz.) már az előző pontban említettük. Az EtSz. forrásjegyzékében szereplő nyelvjárási monográfiák vagy egyáltalán nem említik a névmásokat (NÓGRÁDI, NAGY, HALLER, TÖRÖS, HORGER, Nyelvj.; RADVÁNYI), vagy hangtani sajátságokon kívül csak arról emlékeznek meg, hogy a *te* névmás bizonyos esetekben a köznyelvi *ti* névmásnak felel meg (CSOMA 57, DONGÓ 23). Mindössze BARTHA említi a palóc nyelvjárásról azt a már BALL. Telj. szót.-ban és a BARTHA művével szinte egyidőben megjelenő MTsz.-ban is feljegyzett tényt, hogy az *enyém* névmás birtokragos szó előtt is használatos.¹¹ (Vö. III. 2.)

3. Régi nyelvtanaink közé — még mindig csakis az EtSz. forrásait véve figyelembe — a következő rövid áttekintésben nemcsak azokat számítjuk, amelyek önállóan nyelvtan- vagy nyelvkönyvként jelentek meg, hanem a szótárak bevezetésében található rövid nyelvtani vázlatokat is.

Közös vonása csaknem valamennyinek, hogy ismeri egyrészt a személyes névmásokat: *én, te* stb., másrészt a birtokos névmásokat: *enyém, tiéd* stb. (SYLV. Gramm. 1539, 80—1, 84, 87—8; Corp. Gramm.: Sz. MA. 156, 145; KOMÁROMI CSIPKÉS 363—4 szerint vannak „Demonstrativa ut *Én, te, ő, Az, Ez, Ezen, Azon*” (364), viszont nála külön személyes névmás nincs; PERESZLÉNYI 435—8, 440; KÖVESDI 561—3; ADÁMI 1763, 19—23; KALMÁR Prodromus, 1770, 84—5, 88—92; Debr. Gramm. 1795, 48—51; GYARM. Nyelv. 1794, 94 kk.; Affin. 17, 20; VERSEGHY, Ung. Sprachl. 1805, 71—77; MÁRTON 1803-as német nyelvtani vázlatában 14—5, 17; 1807-es magyar nyelvtani vázlatában 22—3; RÉVAI, Elab. 1806, 292, 304—6; JANCS. 1848, 1863, XXI; SIMONYI, Ung. Spr. 1907, 254.

A fent ismertetett nyelvtanok közül több műben az *enyém, tiéd* stb. névmás nemcsak mint birtokos névmás szerepel, hanem a személyes névmás genitivusaként is (Corp. Gramm: MA. 153, 156; K. CSIPKÉS 365; PERESZLÉNYI 436; KÖVESDI 562—3; Debr. Gramm. 48—9; MÁRTON 1803, 14—5; 1807 22—3; RÉVAI 298).

¹⁰ Néhányat az EtSz. forrásjegyzékében jelzett szótárak közül nem sikerült megneveznem: MEGISER 1592; MA. 1611; Nomencl. 1629; WAGNER, Phras. 1718; GHETIE 1906. Nem látszik azonban valószínűnek, hogy ezek ismerete a fenti eredményeket lényegileg befolyásolhatná.

¹¹ SÓFALVYt nem tudtam megnézni.

A felsorolt nyelvtanok közül kettő — szótárainknál korábban — az indoeurópai birtokos névmás megfelelőjének tekinti bizonyos esetekben a magyar határozott névelős személyes névmást:

GYARMATHI (Nyelv. 1794, 128) „A' Birtokos név-mások *Possessiva*”-ról szólva megállapítja: „Két félek ezek, 1. *Magán állók: absoluta a'melleyek magánosan minden magán értő nélkül-is tétetethetnek, p. o. kié ez a' ház? enyim, tiéd, övé, miénk, tiétek, övék, Mim, mid, mijé, van? ...*” (uo.). Lehetnek azonban szerinte „2. A' Birtokosok *Öszve foglaltak (Conjuncta)* a' mellyek meg-kivánják mindenkor, hogy mindjárt melléjük tétessék a' magán értő p. o. *Az én Atyám¹², a' te atyád, az ő attya, a' mi atyánk, a' ti atyátok, az ő attyok jószágát kiváltották (129—30).* GYARMATHI *Possessiva nominativa* néven tartja számon az *én, a' te* stb. féle birtokos névmásokat [a birtokos személyrag említése nélkül], s *Possessiva Genitiva* néven az *enyim, tiéd* stb. féleket (uo.).

Érdemes VERSEGHY-t is szószerint idéznünk: „... Hieraus [— a személyes névmásokból —] entstanden auch die *Pronomina personalia conjunctiva* bey den *Possessiven: az ő, a' ti, a' mi.* Indessen werden auch die sechs *Nominative: ő, té, én, ök, tik, mink* *Pronomina personalia conjunctiva* genannt, wenn sie conjugiren helfen ...” (Ung. Sprachl. 1805, 73).

A birtokos személyrag mellőzése okozza az utóbbi két nyelvtannál, hogy szerzőik a személyes névmást kissé talán csakugyan félreérthető helyzetben birtokos névmásnak tekintik. Pedig a magyar nyelvtanirodalom legrégibb ismert emlékei óta sem hiányzik annak állandó hangsúlyozása, hogy a magyar nyelv a birtoklás tényét a birtokhoz függesztett személyragok segítségével fejezi ki (SYLV. Gramm. 66—71; Corp. Gramm. MA. 143—6; K. CSIPKÉS 366—70; PERESZLÉNYI 440—58; KÖVESDI 557—61; TÓTFALVSI 610—2; TSÉTSI 682—3; ADÁMI 23; KALMÁR 51, 90; SAJN. Dem. 94—7; Debr. Gramm. 52; GYARM. Nyelv. 132 és táblázat 136—7 között; Affin. 20; MÁRTON 1803, 17; VERSEGHY Ung. Sprachl. 55; RÉVAI 454—520, 295, 299; SIMONYI Ung. Spr. 38, 260).

Minthogy „a birtokos személyragozás nagyon megkülönbözteti nyelvünket az indogermán nyelvektől” (SIMONYI, TMNy. 707, vö. Ung. Spr. 37), érdemes további vizsgálódásainkat éppen ehhez a ponthoz kapcsolni. Annál is inkább szükséges ez, mert mind a szótáriródalom, mind a népnyelv, mind pedig a nyelvtanok vizsgálata arra az amúgy is közismert eredményre vezetett, hogy a birtokon mindig ki kell tennünk a megfelelő birtokos személyragot; tehát az EtSz. fent idézett és kifogásolt értelmezése, noha vannak történeti előzményei, nem fogadható el.

II.

Vizsgálódásainkat ezután nemcsak magyar, hanem elsősorban finnugor szempontból folytatjuk.

Már FOGEL MÁRTON megállapította 1669-ben a magyar és a finn nyelv szerkezeti egyezéseinek a sorában, hogy ezek a nyelvek „a birtokviszonyt személyraggal jelölik” (ZSIRAI, FgrRok. 479). Nemcsak e két nyelv, hanem az urál-altaji nyelvek rokonságának bizonyítékául állította össze WIEDEMANN

¹² A birtokos személyragot GYARMATHI egyik példájában sem szedette kurzívval!

híres 14 pontját (ZSIRAI i. m. 506), s ezek közül az 5. pont szerint e nyelveknek „birtokos személyragozásuk van” (i. m. 507). Minthogy a fenti megállapítást éppen a finn és magyar, ill. urál-altaji és indoeurópai nyelvek különbözőségének a megállapítása alapján tették, érdemes megvizsgáljunk, hogy a magyar, a finn és általában a finnugor nyelvtanok írói a nyelvtan melyik részében helyezik el annak a birtokos személyragozásnak a tárgyalását, amely az indoeurópai nyelvtanokból hiányzik, minthogy ott a kérdés fel sem merül.

I. A magyar nyelvtanokat természetesen csak egészen szemelvényesen vizsgálhatjuk meg. A régebbiekből lehetőleg többet, az újabbakból kevesebbet célszerű megnézni, mivel ezekben, amint a továbbiakból kiderül, a felosztás többnyire egységes.

a) Az indoeurópai nyelvek az 1., 2. vagy 3. személyű birtokost a birtokszó mellé tett birtokos névmás segítségével fejezik ki; így az indoeurópai nyelvtanok a birtokos névmást természetesen a névmások között tárgyalják, többnyire a személyes névmások után. Több magyar nyelvtaníró a magyar birtokos személyragozás helyét a nyelvtanban — minthogy a birtokos személyragok jelentésmódosító szerepe azonos az indoeurópai birtokos névmások funkciójával — a névmások között találta rendjén levőnek, sőt többen éppen *b i z o n y o s n é v m á s f a j t á n a k* tekintették a birtokos személyragokat.

KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY (1655) szerint „Nomina Imperfecta, seu Pronomina, ut apud Hebraeos, ita et Hungaros, sunt duplicia: I. Separata. II. Affixa. Separata, quae per se consistere possunt . . . Affixa sunt quae per se nec consistere possunt, nec voces peculiare faciunt, verum finibus vocum aliarum affiguntur, ut *em, am, ed, ad, etc.*” (Corp. Gramm. 363). A „separata” és az „affixa” típusúak nagy különbségét azonban KOMÁROMI CSIPKÉS is jól látta, ezért nem olvasztotta őket össze egy fejezetbe, hanem külön tárgyalta „de pronominibus separatis et eorum natura ac affectionibus” (363—6) és „de pronominibus inseparatis seu affixis” (366—70) c. fejezetekben.

M. ADÁMI Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst (1763) című művében teljesen a névmások közé sorolja a birtokos személyragokat. Öt különböző névmást tart számon, s ezek IV. csoportja: „Die *Possessiva* mein, dein, sein: unser, euer, ihr; werden in der Ungarischen Sprache auf zweyerley Art gegeben” (23). Elsőnek az *enyim, tied* stb. névmásokat sorolja fel ’mein’, ’dein’ stb. német fordítással, majd így folytatja: „Die zweyte besteht in ein, oder zween Buchstaben, welche man den *Substantivis* beyzufügen pfliget, und allein niemals ausspricht, als :

Mein	<i>m, am, om,</i>	Unser	<i>nk, oder unk,</i>
dein	<i>d, ad, od,</i>	euer	<i>tok,</i>
Sein	<i>ja, a,</i>	ihren	<i>jok, oder ok.</i>

Die von der ersten Art werden niemals mit einem gegenwärtigen *Substantivo* gebraucht, und sind vollkommene Wörter;” (uo.). Majd nyomatékosan kifejti, hogy magyarul sohasem mondható *enyim ruha* a német *mein Kleid* megfelelőjeként. (24). (E szerkezet nyelvjárási előfordulásáról vö. I. 2.)

Hasonló szellemben tárgyalja a birtokos személyragozást KALMÁR GYÖRGY Prodomusában (1770) és UJFALUSI FARKAS JÁNOS „Ungarische Grammatik oder ausführliche Unterweisung” (Wien, 1771) c. művében.

FÖLDI JÁNOSnak az 1790-i pályázati felhívásra írt Magyar grammatikája

(GULYÁS KÁROLY adta ki 1912-ben) „A' Névváltó szóról” szóló fejezetbe 6. szakaszként sorolja be „Bírást jelentő” névmásokat; ugyanitt ismereti birtokos személyragozásunkat is: „E' bírást jelentő Névváltó Szóknak: Enyém, Tiéd, övé, Miénk, tiétek, övék, mikor Főnevekkel öszveköttetnek, más az állapotjuk. Midőn mi ezeket valamely Főnévvel öszveköttjük, azokat magunkénak állítván, mind ezen Névváltó szók két részre válnak és a' felvétetendő Név szót közbe vévén, azzal ismét egy szót téznek, p. o. *En kezem, Te kezed, Ő keze*, a' helyett a' mi más Nyelvekben *mea manus, tua manus, illius manus* . . . És nem Enyim kéz, Tiéd kéz 'sa't.” A szerző jegyzetben még azt is szükségesnek tartja megjegyezni, hogy „Ezekben mi minden Európaiaktól különbözünk, és meg mutatja Nyelvünk ebben is Ásiai voltát 's nevezetesen a' 'Sidó nyelvvel igen nagy meg egyvezését . . .” (135).

Az eddig felsorolt nyelvtanokéval lényegében azonos fölfogás található birtokos személyragozásunk kérdésében a következő művekben: NAGY GYÖRGY, *Einleitung in die ungarisch-philosophische Sprachlehre* (Wien, 1793), GYARMATHI SÁMUEL, *Nyelv.* (1794), Debr. Gramm. (1795), RÉVAI, *Elab. Gr.* (1806), MÁRTON JÓZSEF 1807-i szótára nyelvtani áttekintése és *Practische Ungarische Sprachlehre für Deutsche* (Wien 1820 stb), KASSAI JÓZSEF, *Magyar nyelv-tanító könyve* (1817, 129—55), DEÁKY ZSIGMOND, *Grammatica ungherese ad uso degl'italiani* (Róma 1827; ennek csak az elrendezése egyezik a többi felsorolt nyelvtanéval, megfogalmazási módja helyes!) BITNICZ Magyar Nyelvtudomány (1837) stb. Időrendben talán az utolsó szerző, aki ilyen indoeurópai módon helyezi el a birtokos személyragozást, FOGARASI JÁNOS. Művelt magyar nyelvtan elemi része (Pest, 1843) c. művében egész különleges megoldást választott. Az első fejezetben „A személyszók hajlítása” a 27. § és „A személyragokrul” a 28. § szól, tehát a személyes névmást és a személyragozást együtt tárgyalja s a többi névmást csak a negyedik fejezetben közli. Ez a mű annyiban tartozik az itt tárgyalt csoportba, hogy a személyragokat nem választja el a személyes névmástól, viszont annyiban már átmenet a következő csoportba, hogy nem a többi névmással együtt tárgyalja.

b) A magyar nyelvtanírók már első próbálkozásaik óta észrevették, hogy a birtokos személyragozás nyelvünknek olyan jelensége, amely nincs meg a környező európai nyelvekben. Minthogy pedig tudósaink többnyire teológiát végeztek, s így a magyaron és indoeurópai nyelveken kívül főként a hébert ismerték, egészen természetes, hogy a magyart ebből a szempontból is a héberrel vetették egybe. A XVI—XVII. század nyelvtanírói általában világosan látták, hogy a birtokos személyragok nem névmások, de ez a helyes fölfogás csak a XIX. században győzedelmeskedett. Tudománytörténeti szempontból nem érdektelen a személyragokra vonatkozó mai nyelvtani szemléletünk első megnyilvánulási formáit végigkísérni.

SYLVESTER JÁNOS (Gramm. 1539) tankönyvnek szánt (*Grammatica Hungaro-Latina*) munkájában ezt olvassuk: „Vt iu [!] hebraea lingua, ita in hungarica, sciat puer pronominum aliud esse *affixum*, aliud *separatum*. *Affixa* dicuntur, quae dictionibus sic cohaerent, vt seorsim stare possint; *separata* vocantur, quae in orationis contextu [!] per se stare possunt, nec faciunt vnum cum alia dictione corpus. Adhaerent autem affixa nominibus et verbis . . .” (KAZINCZY kiadásában 63—4). Az utolsó kijelentés alapján érthető, hogy a szerző először a birtokos személyragozást tárgyalja (66—71), majd az ige-ragozással kapcsolatos megjegyzések következnek, s a névmásokra csak azután kerül sor (79—88).

SZENCZI MOLNÁR ALBERT *Novae Grammaticae Ung. Succinta methodo comprehensae, et perspicuis exemplis illustratae Libri duo.* (1610) c. munkájában a főnévragozás után következik „De declinatione vocum habentium affixa pronomina: meus, a. tuus, a. suus, a. um: plur. mei, ae, a, etc. (Corp. Gramm. 143—4), majd a „Paradigma vocum affixatarum” s csak azután a „Paradigma pronominum” (156).

PERESZLÉNYI PÁL (1682) egy közös főfejezetben *De Pronomine, et nominum cum iis affixis, quae latinis possessivis aequivalen* [sic!], *compositione* (Corp. Gramm. 435) először egyik alfejezetben a névmásokat tárgyalja, majd új alfejezetben az előzőktől teljesen elválasztva „De affixis pronominibus, quae latinis pronominibus possessivis aequivalent”. (439).

KÖVESDI PÁL nyelvтанában (1686) a III. fejezet „De suffixorum declinatione”, a IV. pedig „De Declinatione pronominum”. Ez a felosztás világosan mutatja a szerző állásfoglalását.

A XVIII. századból — eddigi vizsgálataim alapján csak egy olyan magyar nyelvtant tudok idézni, amely a birtokos személyragokat nem névmásnak tekinti. Bél Mátyás „MELIBŐI ungarischer Sprachmeister” (Pressburg 1787) c. művében külön fejezetben ötféle névmást tárgyal (Von den Fürwörtern 27—33), és külön veszi a birtokos személyragozást (Von Bestimmung- oder Anhangssylben 33—50). (vö. II. 1. a). Olyan XVIII. századbeli magyar tudósra viszont lehet még hivatkozni, aki tudatában volt annak, hogy a birtokos személyragozás elválasztandó a névmásoktól. Például SAJNOVICS JÁNOS *Demonstratiojából* (1770) jól kitűnik, hogy ő milyen rendszerben látta a magyar nyelvtant. A névmásokról (93—4) szóló észrevételei után következő rész a „De suffixis Possessivis” (94—7) címet viseli.

GYARMATHI SÁMUEL korábbi felfogásával ellentétben az *Aff.*-ban (1799) külön veti egybe a névmásokat (17) és külön vizsgálja meg a „suffixum pronominale sumtum ex Pronomine possessivo . . .” kérdését (20).

VERSEGHY FERENC „Ungarische Sprachlehre” (1805) c. műve, noha indoeurópai nyelvű tanulóknak szánt tankönyv, mégis külön tárgyalja a birtokos személyragozást: „die verbindende, zueignende Fürwörter der Deutschen werden im Ungarischen durch *B i l d e n d u n g e n* [én ritkítottam] ausgedrückt” (55). A névmások tárgyalására később kerül a sor, köztük vannak „Die alleinstehenden zueignenden Fürwörter, oder *Pronomina possessiva absoluta*” (77). Hasonlóan jár el VERSEGHY magyar nyelvű nyelvtanában is (*Magyar Grammatika avagy Nyelvtudomány Buda, 1818*).

A XIX. és XX. században egyre gyakrabban találjuk a birtokos személyragozás tárgyalását a névragozás fejezetében s a névmásokat hátrább; tehát kb. ez a tárgyalási sorrend alakult ki: Főnév (ezzel kapcsolatban a birtokos személyragozás), melléknév, számnév, névmás, ige. Lényegileg ilyen felosztású nyelvtanok a következők:

A' Magyar Tudós Társaság kiadásában 1847-ben megjelent „A' Magyar nyelv rendszere”; SZINNYEI JÓZSEF *Rendszeres magyar nyelvtan* (1889); SIMONYI, Ung. Spr. (1907); SZINNYEI J., *Unkarin kielioppi* (Helsinki 1933); ROBERT A. HALL JR., *An Analytical Grammar of the Hungarian Language* (*Supplement to Language, XIV. 1938*); J. LOTZ, *Das ungarische Sprachsystem* (Stockholm, 1939); BALASSA, *Magyar nyelvtan és helyesírás* (é. n.).

2. A magyar nyelvtanok rövid áttekintése után célszerűnek látszik előbb a finn és a finnégi nyelvtanokat sorra venni és csak azután foglalkozni a többi finnugor nyelvre vonatkozó irodalommal. Ezt, a szokásostól eltérő

vizsgálódási sorrendet egyrészt az teszi indokolttá, hogy a finnugor nyelvek közül a magyaron kívül csak a finn nyelvnek, ill. a finnségnek van elég tekintélyes nyelvtani irodalma, másrészt ugyancsak a magyaron kívül a finn és az észtt azok a finnugor nyelvek, melyeknek régebbi nyelvtanai közül többet finn, ill. észtt anyanyelvű tudósok írtak, tehát a nyelvtan elrendezésében kevésbé kell az idegen anyanyelvű nyelvtaníró esetleges idegen nyelvszemléletének a hatásával számolnunk.

Sajnos, könyvtárainkban nem találtam meg az összes nyelvtanokat, de még így is sikerült SETÄLÄnek „A finn nyelvtani irodalom áttekintése” (NyK. XXIV, 93—8) c. cikkében említett régi finn nyelvtanoknak több mint a felét, a két legrégebbi kivételével, megnézni. Hasonlóképpen a ZSIRAMÁL szereplő (FgrRok. 409—15, 426—7, 431—2, 436, 440—1, 469—71) nyelvtani műveknek is több mint a felét megnéztem, sőt sikerült néhány újabb munka adataival is összehasonlítanom az eredményeket. Elég nagy tehát annak a valószínűsége, hogy az átnézett nyelvtanokból nyert kép lényegileg a valóságos helyzetet mutatja. Ez a valószínűség annál nagyobb, mivel a finn és a finnségi nyelvtanok vizsgálata során kialakult kép teljes összhangba hozható a már vizsgált magyar és az ezután tárgyalásra kerülő finnugor nyelvek nyelvtani irodalmából nyert eredményekkel.

Szorítkozzunk először csak a szuomi-finn nyelvtanokra. Ezekben is, akárcsak a magyar nyelvtanokban, két főcsoportot találunk.

a) A birtokos személyragozást bizonyos névmásfajtának tekinti több nyelvtaníró:

BARTHOLD G. VHAEL szerint (Grammatica Fennica, Aboae, 1733) a névmásoknál „Status est duplex: *absolutus & affixus*. Status *affixus* iterum duplex: *Nominalis & verbalis*. in statu affixo Nominali Pronomina exprimunt Latinorum Possessiva . . .” (44).

Hasonló a véleménye REINHOLD VON BECKERNEK (Finsk Grammatik, Åbo, 1824) is: „Pronomina äro af 2 slag: 1:o Pronomina separata, som utgöra sårskildta sjelfständiga ord; 2:o Pronomina suffixiva . . .” (71). A továbbiakban megtudjuk, hogy ez utóbbi a „suffixa personalia”-val azonos (79), sőt a szerző ragozási paradigmát is közöl birtokos személyragokkal.

A két említett nyelvtanon kívül a személyragozás csak a gyakorlati nyelvkönyvekben került az indoeurópai birtokos névmásnak megfelelő helyre, talán az idegen, többnyire indoeurópai anyanyelvű tanuló nyelvszemlélete miatt. „Die possessiven Pronomina werden im Finnischen durch die sogenannten Suffixe wiedergegeben . . .” — írja M. WELLEWILL (Praktische Grammatik der Finnischen Sprache für den Selbstunterricht. Wien—Pest—Leipzig é. n., 36¹³). Hasonlóan jár el CH. E. DE UJFALVY és RAPHAËL HLRTZBERG (Grammaire finnoise d'après les principes d'Eurén, Paris, 1876, 28—33; megjegyzendő, hogy ez a felfogás a példaképpül választott EURÉN-féle nyelvtanok közül csak a finn nyelvűvel egyezik, vö. Suomalainen kieliooppi, Turku, 1852) és a Magyarországon legismertebb és legelterjedtebb két finn nyelvtankönyv szerzője, BUDENZ (Finn Nyelvtana SZINNYEI átdolgozásában 9. jav. kiadás 1926, 31—4) és A. ROSENQVIST (Lehr- und Lesebuch der Finnischen Sprache² Leipzig, 1934, 28).

b) Több nyelvtaníró a birtokos személyragokat nem tekinti névmásnak.

¹³ SETÄLÄ i. m. alapján lehet időrendben itt említeni.

Ismereteim szerint a finn nyelvtenírók közül J. STRAHLMANN volt az első, aki Finnische Sprachlehre (St.-Petersburg, 1816) c. munkájában a személyes névmás genitívusáról ezt írta: „der 2te Beugefall der persönlichen Fürwörter hat in der finnischen Sprache die Bedeutung der zueignenden (*Possessiva*) Fürwörter, und steht, als ein solches, vor dem Hauptworte in allen Beugefällen unverändert. Dieses bekommt zugleich gewisse Anhangsbuchstaben (*Suffixa*) nach Verschiedenheit der Personen . . .” (63).

JAC. JUDÉN (Försök till utredande af Finska språkets Grammatik. Wiborg, 1818) a névmások között (25–30) sem birtokos névmást nem említ, sem a birtokos személyragozásról nem szól. Van azonban egy külön fejezet Om affixerna (54), s ebben person-affixer néven felsorolja a birtokos személyragokat (55).

Nem teljesen világos SJÖGREN felfogása Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur (St.-Petersburg, 1821) c. művében, bár fogalmazási módjából az gyanítható, hogy a személyragot nem tartotta névmásnak. „Hieran [ti. a személyes névmásokhoz] schliessen sich die Suffixen . . . die der finnischen Sprache ein ganz orientalisches Ansehen geben. Sie vertreten die Stelle der Pronomina possessiva, wie im Hebräischen, doch bedient sich der Finne noch ausserdem des Possessivs vom persönlichen Pronomen, theils allein wie in *isä meidän* (Vater unser), theils und zwar viel öfter, zugleich mit dem Anhängsel . . .” (30).

A tudományos és a finnek számára írt nyelvtenak a múlt század közepe óta külön fejezetben tárgyalják a birtokos személyragozást és többször nem is közvetlen közelében a névmásokat. Vö.: GUSTAF RENVALL, Finsk språklära, Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga Dialecten (Åbo, 1840); GUSTAF ERIK EURÉN, Grunddragen till finsk Formlära (Åbo, 1846¹⁴); V. R. KOCKSTRÖM Finsk Språklära (Helsingfors, 1876); E. N. SETÄLÄ, Suomen kieloppi (Helsinki, 1941); LAURI KETTUNEN, Suomen kieloppi (Porvoo—Helsinki, 1934); KETTUNEN—VAULA, Suomen kieloppi (Helsinki, 1952).

3. Az észtre vonatkozóan, minthogy ott a birtokos személyragok lekotak, fel sem merülhet a kérdés, hogy a nyelvten melyik részébe kerüljön a nem létező birtokos személyragozás. A birtokos névmásokról lényegileg változatlanul vándorolt nyelvtenről nyelvtenra AUGUST WILHELM HUPEL megállapítása: „Eigne Fürwörter den Besitz auszudrücken (*Pronomina possessiva*) fehlen im Ehstnischen; man braucht dafür den *Genit.* sowohl im *singul.* als *plur.* von ich, du er; der dann unveränderlich ist und keine Abfälle leidet . . .” (Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; Riga-Leipzig 1780, 32; vö. E. AHRENS, Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes, Reval, 1853, K. KÖRBER, Kleine Ehstnische Hand-Grammatik, Dorpat 1867, J. KROHN, Wiron kieloppi Suomalaisille, Helsinki, 1872, F. J. WIEDEMANN, Grammatik der Ehstnischen Sprache, St Pétersburg, 1875, 427). Az idézett munkák közül több említi, hogy egyes nyomok a birtokos személyragozás egykori megváltára utalnak (AHRENS 82, KROHN 100, WIED. 428).

¹⁴ Bár a személyragokról szóló rész megfogalmazási módja azt a gyanút ébreszti, hogy talán csak külön tárgyalandó névmástípusnak tartotta a suffixumokat: „Anhangs-pronomina eller suffixer svara emot andra språks pronomina possessiva” (35). Talán ez is oka, hogy a már említett UJFALVY—HERTZBERG—féle nyelvten éppen EURÉN alapján a régiesebb megoldást választva a személyragokat a névmások közé sorolta.

SZINNYEI (A vepsz nyelv: NyK. XVI, 423) szerint: „A birtokos megjelölése a birtokon nem történik a vepsz nyelvben, valamint nem történik a lívben s az észten sem”, „Az orosz karjalai dialektusban még használatban vannak ugyan a birtokosragok, de már sokkal gyérebben, mint a finnben, sőt majdnem éppen nem használtatnak, ha a főnévi birtokszónak jelzője személy-névmás genitivusban, pl. *miun toatto* az én atyám; *šiun kodí* a te otthonod” (uo.). Ezek alapján sem a vepszében, sem a lívben nem merülhet fel a kérdés, hogy a nyelvtaníró névmásnak tekinti-e a birtokos személyragot (vö. SJÖGREN, Liv. Gr. 120—1).

A többi finnégi nyelv azonban — a szuomi-finnhez hasonlóan — ismeri a problémát. AHLQVIST (Wotisk Grammatik 1856, 46—7), A. GENETZ (Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, Helsinki 1880, 203) és PORRKA (Ueber den ingrischen Dialekt mit Berücksichtigung der übrigen finnisch-ingermanländischen Dialekte, Helsingfors, 1885, 79) egyaránt a névmások között tárgyalja a birtokos személyragokat, vagyis műveik a fenti a) csoportba tartozó nyelvtanoknak tekinthetők.

4. A többi finnugor nyelvet együtt fogjuk tárgyalni. Ez azért célra vezetőbb, mert a finnugor nyelvek nyelvtani rendszerének a felfogása szerzők, korok szerint változik. Minthogy pedig nyelvészeink egy része több finnugor nyelvről készített nyelvtant, nyelvtani vázlatot, így egy-egy nyelvteníró különböző művei nem kerülnek felsorolásunkban messzire egymástól.

a) Több, főként régi finnugor nyelvtan a birtokos személyragozást a névmások című fejezetben, rendszerint közvetlenül a személynévmások után vagy a fejezet végén tárgyalja. Vizsgálódásaim során időrendben a következőkben találtam ilyen megoldást: GABELENTZ mordvin és zürjén, CASTRÉN zürjén, cseremisiz és osztják, FRIIS lapp, AHLQVIST mordvin és vogul, WIEDEMANN mordvin [!], HUNFALVY vogul és osztják, HALÁSZ Pite lappmarki [!], továbbá az újabbak közül LAGERCRANTZ, NIELSEN és COLLINDER lapp nyelvtanaiban. Mindezen nyelvtanok elrendezéséből az látható, hogy a birtokos személyragozást ott tárgyalják, ahol az indoeurópai nyelvtanok a személyragoknak megfelelő indoeurópai birtokos névmásokat.

b) Több nyelvtankönyv, főként az újabbak, a birtokos személyragozást a névmások között meg sem említi, hanem a névszó fejezetében, a deklinációnál tárgyalja, s egyúttal a birtokos személyragozott szó ragozásának nem éppen mindig könnyű kérdését is megemlíti. Ilyenek időrendben ORNATOV mordvin, WIEDEMANN zürjén, votják és cseremisiz, BUDENZ mordvin, HALÁSZ svéd- és orosz-lapp, MUNKÁCSI vogul, GENETZ keleti-permi, PATKANOV—FUCHS osztják, BEKE cseremisiz, JEMELJANOV votják, UOTILA zürjén, STEINITZ osztják, BERGSLAND lapp, WICHMANN—FOKOS votják, POPOV és LITKIN komi nyelvtanai, ill. nyelvtani vázlatai.

5. A finnugor nyelvtanok fenti — bizonyos szempontból kétségtelenül — értékelő bírálatot tartalmazó csoportosításánál az a) csoportba foglalt nyelvtanokat kizárólag azért tekinthetjük a b) csoportbelieknél b i z o n y o s fokig kezdetlegesebbeknek, mert ezek a finnugor nyelvek nyelvtani felosztását a vizsgált kérdésnél nem a nyelvi tényekre építették, hanem az indoeurópai nyelvtanok felosztását mintának tekintve ennek lehető hű követésére törekedtek. Ezekre hatványozottabb mértékben áll fenn az a finnugor nyelvtani szempontból — sajnos — még ma is aktuális panasz, amelyet VENDRYES a lényegesen kedvezőbb helyzetben levő francia nyelvtanról így fejezett ki:

„Notre grammaire a été bâtie... sur le modèle des grammaires du grec ancien ou du latin; elle en est restée faussée. Nous l'appuyons encore sur une nomenclature qui ne cadre pas avec les faits et donne une idée inexacte de la structure grammaticale de notre langue” (Le langage 107).

Az *a*) csoportba sorolt nyelvtanok szerzői helyesen vették észre azt a kétségtelen tényt, hogy a finnugor birtokos személyragok azonos eredetűek a finnugor személyes névmásokkal. Ennek a történeti fejlődési ténynek a felismerése azonban még nem teszi indokolttá e szóvégződések rendszerének a névmások között való tárgyalását. Nem ismerem — s véleményem szerint nem is lehetne adni — olyan szómeghatározást, amely egységes szempontok, azonos kritériumok alapján egyformán önálló szónak fogadná el a főneveket, mellékneveket, igéket stb. . . . , továbbá a névmásokat és a birtokos személyragokkal? Azok is szavak lennének? A kétségtelenül, vagy csak a rokonyelvi bizonyítékok alapján önálló szavakból alakult ragok, képzők is szavak lennének? Vagy hol lehetne határt vonni a szónak tekinthető és a szónak nem tekinthető suffixumok között?)

Másik megoldási lehetőség az elvi alap megadásánál a névmások és a névmási eredetű személyragok közös tárgyalásához olyan szómeghatározás lenne, amely valamennyi névmást kirekesztene a szó fogalmából. Bizonyos névmások szó-voltát már eddig is kétségbe vonták (pl. egyesek szerint kétséges, hogy a francia *je*, amelynek alkalmazási köre a latin *l.* személyű igei személyragnak felel meg, szónak tekinthető-e; vö. VENDRYES, i. m. 137–8). Talán vitatható egyes nyelvekben egyik-másik, önállóan nem használható névmás szó-volta. De ismét nehezen képzelhető el, hogy lehetséges legyen olyan helyesnek elismerhető szómeghatározás, amely önállóan használt, egymagukban is mondatalkotásra alkalmas névmásoktól elvitatná azt, hogy megfelelnek a szófogalom kritériumainak. (Másképp ír VENDRYES i. m. 158 az *outils grammaticaux* fogalmáról.)

A finnugor nyelvtanok vizsgálata — ha szabad a fenti hiányos szemléből következtetéseket levonnunk, — arra mutat, hogy a múlt század második fele óta, a lappológusok kivételével, nem igen akadt finnugor nyelvész, aki a birtokos személyragokat a névmások közé sorolta volna. A magyar nyelvtan-irodalomban talán már a reformkor óta szakítottak azzal, hogy a magyar nyelvtant teljesen indoeurópai séma szerint tárgyalják, s a pronomina possessiva-nak megfelelő helyre kerüljön a birtokos személyragozás. Finn nyelven írt finn nyelvtanban alig találjuk a birtokos személyragozást a névmások között. WELLEWILL, UJFALVY—HERTZBERG és ROSENQVIST tankönyvei talán a tanulók anyanyelvéhez akartak igazodni, s a tanulás megkönnyítése végett tanítják a birtokos személyragozást az indoeurópai nyelvek birtokos névmásainak megfelelő helyen.¹⁵

GABELENTZNÉL, CASTRÉNNÉL, AHLQVISTNÁL és HUNFALVYNÁL az addig szinte ismeretlen nyelvek nyelvtanának minél gyorsabb közlése és hozzáférhetővé tétele teljesen elegendő magyarázat lehet arra, hogy a rendezéshez a belső nyelvi szempontok keresése helyett idegen, indoeurópai mintát vettek

¹⁵ Közelebbi vizsgálatot érdemelne BUDENZ—SZINNYEI magyar, tehát nem indoeurópai anyanyelvűek számára írt finn nyelvtankönyvének a rendszere, továbbá WIED. mordvin és HALÁSZ Pite lappmarki nyelvtana. Különösen feltűnő, hogy HALÁSZ a korábbi, WIED. pedig a korábban és a későbbben írt nyelvtanait egyaránt a vizsgált kérdés tekintetéből feltétlenül haladottabb szempont szerint írta.

alapul, hiszen ez némileg megkönnyítette fáradságos, úttörő jelentőségű munkájukat.

A lappológusok eljárásával kapcsolatban csak arra tudok gondolni, hogy a többnyire skandináv anyanyelvű tudósok anyanyelvének a hatása érezhető a lapp nyelvtanok elrendezésében (kivétel BERGLAND műve).

A fejlődés irányának és jelenleg uralkodó felfogásnak az látszik, hogy a birtokos személyragozás helye a finnugor nyelvtanokban nem a névmások között van, hanem a névszóragozásban.

(Folytatása a NyK. LIX. kötetében.)

VÉRTES EDIT